
Milan Milenković

Uloga privrednih komora u posleratnom privređivanju leskovačkog sreza 1945-1962.

Cilj rada je da prikaže delatnost privrednih komora koje su nakon Drugog svetskog rata formirane na području leskovačkog sreza i ulogu koju su imale u socijalističkom privređivanju. Za ovu temu kao osnova koristi se građa Istorijskog arhiva Leskovac, fond „Privredna komora sreza Leskovac 1945-1967”. Istraživani period započinje 1945. kada je okončan Drugi svetski rat i započeto uvođenje socijalizma u zemlji, a završava se 1962. godinom, kada je odlučeno da se sve privredne komore ujedine u jednu zajedničku komoru sa nadležnošću na teritoriji celog sreza. Istraživanje je pokazalo da su komore bile značajne za razvoj privrede u srezu budući da su one pomagale preduzećima sa administrativnim poslovima, regulisale konkurenciju i sastavljale privredne planove, ali je finansijska pomoć bila skromna zbog slabog materijalnog stanja komora. Najveći uticaj komore su ostvarile u vreme Drugog petogodišnjeg plana, kada su izrađivale i pravilnike o raspodeli dohotka, što je bilo važno pitanje u tom periodu.

Uvod

Drugi svetski rat je doneo velika razaranja čitavoj teritoriji Jugoslavije, kako u ljudskim tako i u materijalnim gubicima. Rat se završio pobedom partizana koji su preuzeli vlast u zemlji i počeli da sprovode politiku Komunističke partije Jugoslavije čiji je cilj bio da se predratno uređenje promeni iz korena i da se napravi poredak kakav postoji u SSSR-u. Ovo je podrazumevalo potpuni zaokret u političkom i privrednom sistemu, koji je trebalo da izmeni predratni kapita-

listički privredni poredak Kraljevine Jugoslavije u socijalistički.

Federativna Narodna Republika Jugoslavija proglašena je 29. novembra 1945, čime je Jugoslavija zvanično krenula putem socijalističkog razvoja i krupnih reformi u privredi (Petranović 1980: 393). U prvim posleratnim godinama doneti su značajni zakoni u privredi, poput onih o nacionalizaciji i kolektivizaciji, čime je predratni sistem u velikoj meri nestao. Međutim, u ovom periodu se pojavilo mnoštvo problema, poput manjka kvalifikovanih radnika u privredi i slabo obrazovanog stanovništva koje je uglavnom živelo na selu, pa veliki broj ljudi nije razumevao novu ekonomsku politiku i domete reformi. Zato se javila potreba za postojanjem privrednih organizacija koje će okupljati stručni kadar i pomagati privređivanje, kako bi se privredne reforme u potpunosti sprovele u svakom preduzeću i u svakom selu. Takve organizacije su bile privredne komore koje su postojale i u vreme Kraljevine Jugoslavije, ali su nakon Drugog svetskog rata u velikoj meri promenile svoju delatnost. Nova vlast je u početku na komore gledala kao na ostatke kapitalističkog sistema, jer su u monarhiji komore okupljale bogate industrijalce koji je prema novim zakonima trebalo da budu lišeni imovine. Sve do 1949. nije donet ni jedan zakon o privrednim komorama na saveznom nivou, ali su one i dalje postojale radeći po starom Zakonu o radnjama iz 1931. godine (Pavličević i Jevtić 2008: 183-185, 261-262).

Kao razlog za osnivanje privrednih komora posle rata navodi se potreba da se stanovništvo snabdeva robom široke potrošnje koja je bila u manjku, jer su se posledice rata još uvek osećale. Smatralo se da će se ukoliko dođe do ujedinjavanja zanatskih radnji i radionica proizvodnja povećati i poboljšati kvalitet rada. Ovim zakonom zvanično su prestale da postoje sve komore koje su do tada radile po zakonu iz 1931. godine, a nove koje su formirane u narednom periodu

Milan Milenković (2000), Leskovac, Branka Radičevića 38, učenik 3. razreda Ekonomske škole „Đuka Dinić” u Leskovcu

postojale su na više nivoa, i to sreza, republike i federacije (Pavličević i Jevtić 2008: 265). Period do 1962. godine je period granskih komora, što je značilo da je za svaku granu privrede bila zadužena posebna komora. Tako su na nivou leskovačkog sreza formirane: Zanatsko-komunalna, Trgovinska, Ugostiteljska i Poljoprivredna komora (*ibid.*: 266).

Kao grad koji je pretrpeo velike gubitke tokom rata, Leskovac je spadao u slabije razvijena područja u Jugoslaviji. Četvorogodišnja okupacija nije jedina ostavila velike posledice po grad i privredu. Znatno veće štete ovaj grad pretrpeo od savezničkih bombi 6. septembra 1944. godine. Ovo bombardovanje je odnelo oko 1000 ljudskih života i uništilo centar grada sa delom industrijske zone. Tom prilikom stradale su pojedine fabrike i veliki broj zanatskih radnji i dućana. Pored oporavka gradske privrede bilo je potrebno obnoviti i samu gradsku infrastrukturu koja je nakon ovog događaja praktično postala neprepoznatljiva stanovnicima grada (Pavlović i Trajković 1995: LXXXI, 232). Masovne radne akcije i raščišćavanja terena su ubrzo omogućili novi urbanistički razvoj grada. Inače, Leskovac je pre Drugog svetskog rata imao status značajnog industrijskog grada na jugu Kraljevine Jugoslavije, sa veoma razvijenom tekstilnom i hemijskom industrijom. Pored industrije i zanatstva, grad je bio prepoznatljiv i po poljoprivrednoj proizvodnji zbog povoljnih uslova koji su postojali u okolini, a to je plodno zemljište koje je presečeno sa pet reka (Dimitrijević 1952: 8).

U Kraljevini Jugoslaviji privreda leskovačkog sreza potpadala je pod nadležnost Trgovačke i Industrijske komore u Beogradu, dok je zanatstvo bilo u nadležnosti Zanatske komore u Skoplju čija je mesna nadležnost pokrivala čitavu Vardarsku banovinu (Pavličević i Jevtić 2008: 185). Rad privrednih komora u međuratnom periodu bio je regulisan Zakonom o radnjama iz 1931. i uredbom iz 1932. Drugi svetski rat doveo je do promena u privredi, ali su komore nakon kratkog prekida rada tokom aprila 1941. nastavile sa svojim delatnostima i tokom rata, s tim što je u svetlu podela jugoslovenske teritorije Skoplje postalo deo Bugarske, pa je samim tim onemogućeno delovanje skopske Zanatske komore na teritoriji Nedićeve Srbije, dok je Zanatska komora u Nišu u ratnom periodu preuzela delatnosti komore iz Skoplja (Pavličević i Jevtić 2008: 215).

Kada je uspostavljena nova vlast bilo je potrebno obnoviti privredu sreza i preći na socijalistički način privređivanja. Inače, hronični problem leskovačke privrede nakon Drugog svetskog rata bio je nedostatak stručnog kadra, koji se javio nakon rata, a i početkom 60-ih godina je bio veoma izražen. Komore su dosta pažnje posvetile rešavanju ovog problema, ali se njegovo rešavanje odvijalo sa promenljivim uspehom. Istraživani period se završava 1. januara 1963. kada je zvanično formirana jedinstvena Privredna komora leskovačkog sreza u čiji sastav su ušle dotadašnje granske komore i kada je grad Vranje pripojen leskovačkom srezu. O privrednim komorama leskovačkog sreza u ovom periodu nema radova, a sam vremenski okvir istraživanja je veoma značajan budući da je zbog istorijskog konteksta presudno uticao na dalji privredni i društveni život Leskovca, jer je predstavljao prelazni period iz kapitalističkog sistema u posleratni socijalistički.

Istraživački okvir

Cilj rada je da na osnovu literature i građe Istorijskog arhiva u Leskovcu, fond „Privredna komora Leskovac 1945-1967” istraži delatnost privrednih komora koje su postojale posle Drugog svetskog rata u leskovačkom srezu, u vreme donošenja važnih socijalističkih reformi u FNRJ i izgradnje samoupravnog sistema. Razmotreno je koliko su komore bile ograničene nedostatkom finansijskih sredstava i generalno slabom privredom sreza. Istražena je ideološka dimenzija u radu Zanatsko-komunalne i Ugostiteljske komore u okviru kojih je pored društvenog postojalo i privatno vlasništvo. Početak rada obuhvata i pravni položaj novoosnovanih komora, kao i razlike između predratnih i posleratnih. Vreme u kojem je smeštena istraživana tema je period granskih komora kada su za različite grane privrede bile zadužene posebne komore. Rad će se baviti delatnostima koje su komore obavljale i njihovu uspešnost u prevazilaženju problema u privredi. U radu su korišćena izdanja lokalne novine *Naša reč*. Najveći deo arhivske građe čine: izveštaji, potvrde, ugovori sa učenicima u privredi, zapisnici sa sednica, računi sa prihodima i rashodima, delovodnici i drugo.

Ideološka nepodobnost komora – period do 1950.

Vlasti FNRJ dugo nisu znale šta da konkretno urade u slučaju privrednih komora. One su sa jedne strane predstavljale ostatke predratnog kapitalističkog sistema kojeg je trebalo iskoreniti i na njih se gledalo kao na „buržoasku organizaciju”, a sa druge strane komore su bile jedne od retkih institucija u posleratnoj Jugoslaviji koje su na jednom mestu okupljale stručni kadar u privredi (Pavličević i Jevtić 2008: 260). Predratne komore bile su organizacije industrijalaca i zanatlija, a kako je privatno vlasništvo u velikoj meri nestalo nakon reforme o nacionalizaciji, tako je sama struktura posleratnih komora bila promenjena. Članovi komora postali su pored privatnih zanatlija i preduzeća sa društvenom svojinom u koja se više ulagalo od privatnog sektora. Neodlučnost novih vlasti u prvim posleratnim godinama dovelo je do čudne situacije u samoj privredi, te su pojedine komore koje su preživele rat radile po starom Zakonu iz 1931, jer drugog zakona o komorama nije bilo (Pavličević i Jevtić 2008: 261). Prva komora koja je rad obnovila uz puni pristanak novih vlasti bila je državna Trgovinska komora, koja je osnovana još krajem 1944. godine odlukom Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (Pavličević i Jevtić 2008: 225). Ona je trebalo da uredi trgovinsku politiku zemlje sa inostranstvom. Inače, prvih posleratnih godina cilj jugoslovenskih vlasti bilo je da privredu uredi po ugledu na SSSR, što je značilo da sovjetski etatiistički model treba uspostaviti u Jugoslaviji kroz krupne privredne reforme. Tako je veliki deo privatnog vlasništva nestao, mada je i dalje po procentualnom udelu činio većinu u zanatstvu (Pavličević i Jevtić 2008: 225, 273). Privatne zanatlije su bile okarakterisane kao deo privrede koji je „sklon eksploataciji” i od kojeg bi takođe trebalo kroz ukрупnjivanje stvoriti zanatsko preduzeće, što je značilo da je cilj bilo ukрупnjivanje privrednih subjekata (Petranović 1980: 442-443).

Rešavanje konfuzije u vezi sa pravnim statusom i uređenjem privrednih komora ubrzao je Titov sukob sa Staljinom i prelazak FNRJ na novi put socijalističkog razvoja (Petranović 1980: 467-470). Jugoslavija je krenula da razvija sistem samoupravljanja, koji je trebalo da zameni dotadašnji administrativni sistem privrede (Marković 1962: 9-12). Novi razvoj situacije

ubrzao je formiranje komora, pa je 6. juna 1949. godine donet Opšti Zakon o zanatstvu na federalnom nivou (Pavličević i Jevtić 2008: 261). Predviđeno je formiranje zanatskih komora koje obuhvataju celo zanatstvo i to na nivou sreza i republike, dok nije predviđeno formiranje zanatske komore na federalnom nivou. Zanatsku komoru sreza su činile: „Sve državne zadružne i privatne zanatske radnje, državne zanatske radionice i zanatske radionice društvenih i zadružnih organizacija na području jednog sreza i grada izdvojenog iz sastava sreza...” (Pavličević i Jevtić 2008: 261). Novi zakon je predviđao da privatne zanatlije budu ravnopravne, formalno, sa društvenim sektorom zanatstva. Kao neki od zadataka komore navedeni su: staranje o unapređenju zanatstva i pospešivanju proizvodnje, nabavka i raspodela sirovina i alata, davanje mišljenja o ceni zanatskih proizvoda i usluga, pitanje kreditiranja privrednih organizacija, davanje predloga narodnom odboru o planu proizvodnje, objedinjavanje planiranja zanatskih radnji, davanje mišljenja u vezi izdavanja dozvola zanatskim radnjama, uzdizanje stručnog kadra, kao i staranje o kulturnom i idejno-političkom uzdizanju svojih članova. Obavezno je članstvo u komori za sve privredne subjekte privatnog i društvenog sektora (Pavličević i Jevtić 2008: 261-266).

Cilj je bilo udruživanje privatnih zanatlija i stvaranje „malih zanatskih preduzeća”, odnosno da se „od male esnafske radnje stvori preduzeće”. Prilikom osnivanja Zanatske komore sreza Leskovac, sve dotadašnje komore koje su bile nadležne za zanatstvo prestale su da postoje, kao što je navedeno u čl. 64 statuta Zanatske komore sreza Leskovac (IAL, SZKK, K2, F1). Takva situacija navodi na zaključak da je u periodu do 1950. postojalo konfuzno stanje i da su zapravo zanatlije na nekim mestima samostalno bile organizovane u više organizacija.

Hijerarhijska struktura komora bila je uređena tako da je za nivo sreza bila nadležna jedna komora za određenu delatnost koja je bila učlanjena u republičku komoru iste delatnosti i plaćala joj komorski doprinos. Sreske zanatske komore finansirale su se putem komorskog doprinosa koji daju njeni članovi, tj. privredni subjekti učlanjeni u komoru, i iz sopstvenih sredstava komore. Nadzor nad sreskim komorama imali su narodni odbori i organi uprave sreskog narodnog odbora (Pavličević i Jevtić 2008: 268, 269).

Nakon osnivanja zanatske komore, usledilo je osnivanje komora nadležnih za druge grane privrede, i to: Trgovinske, Ugostiteljske i Poljoprivredne komore. Razlozi zbog čega su za nivo sreza bile prvo formirane zanatske komore je da su ratna razaranja ostavila velike posledice po privredu, a stanovništvo je trebalo snabdevati gotovim proizvodima, pa se smatralo da će snabdevanje robom široke potrošnje biti olakšano ujedinjavanjem zanatlija iste struke, kao i da postoji potreba za organizacijom koja će štititi interese privatnog sektora zanatstva (Pavličević i Jevtić 2008: 261).

Razlike između predratnih i posleratnih komora bile su vidljive u više značajnih segmenata. Kao prvo, predratne komore su bile centralizovane institucije čija se nadležnost prostirala na nivou banovina, dok su posleratne delovale na nivou sreza. Druga suštinska razlika je struktura privrednih komora. Predratne su najviše okupljale industrijalce i privatnike, dok su posleratne obuhvatale pored privatnog i društveni sektor privrede, na čiji se razvoj ujedno posvećivalo više pažnje nego na privatni. Privatni sektor preživeo je u zanatstvu i poljoprivredi, kao i u većem delu trgovine na malo (Petranović 1980: 443).

Privreda FNRJ bila je izgrađena na načelima socijalizma i planske privrede, i za razliku od predratne privrede bila je orijentisana na razvoj teške industrije. Prvi petogodišnji plan 1947-1951. trebalo je da podigne privredu na noge, sprovede elektrifikaciju, podstakne razvoj teške industrije i smanji uvoz poljoprivrednih proizvoda (Petranović 1980: 447). Srezovima je bilo dozvoljeno da izrađuju svoje privredne planove.

Udruživanje zanatlija posle Drugog svetskog rata

Najznačajnija organizacija zanatlija posle rata u Leskovcu bilo je Udruženje zanatlija, koje je imalo zapaženu ulogu i u međuratnom periodu (Stojković i Kražić 2005: 9-20). Do formiranja komore koja bi pokrivala oblast zanatstva u Leskovcu, beogradska Zanatska komora je donosila odluke koje je sprovodilo Udruženje zanatlija u Leskovcu. To se najviše odnosilo na organizovanje sastanaka zanatlija i sprovođenja tečajeva za različite zanate (Stojković i Kražić 2005: 28-37). Posle rata ovo udruženje je svoju delatnost usmerilo najviše na nabavku sirovina koje su bile neophodne za zanatsku proizvodnju, poput gasa i konca za tkanje. Na skupštinama ud-

ruženja neposredno posle rata moglo se čuti kako je zanatstvo u teškom stanju i da se rad zanatlija uglavnom svodi na prepravke i izradu proizvoda od raznih materijala (Stojković i Kražić 2005: 28). U posleratnom radu ovog udruženja javili su se mnogi problemi, a jedan od glavnih je bio manjak dokumenata, jer je arhiva ovog udruženja velikim delom stradala tokom rata, pa su nastali problemi oko izdavanja dozvola i regulisanja penzionog osiguranja kod majstora (*ibid.*: 11)

Prvi petogodišnji plan je na prvo mesto stavio industrijalizaciju i elektrifikaciju zemlje. To je značilo da se akcenat na razvoj privrede baca na državni i zadružni sektor. Budući da su stavljani u drugi plan, zanatlije su bile skeptične prema ovom planu. Zato je 28. septembra 1947. u leskovačkoj pivnici „Dalmacija” održana velika konferencija zanatlija koji su zaključili da se nova vlast loše ponela prema zanatstvu i da je ono zapalo u težak položaj. Kao glavni ciljevi daljeg razvoja zanatstva navedeni su udruživanje u zanatske zadruge gde su uslovi rada bili dosta povoljniji i da se treba što više raditi na osposobljavanju novog kadra u zanatstvu (Stojković i Kražić 2005: 33).

Značajna pojava posle rata postali su i sajmovi zanatskih proizvoda (Stojković i Kražić 2005: 37). Ipak, za razliku od svog uticaja u međuratnom periodu, Udruženje zanatlija je posle rata počelo da gubi svoj značaj, a za potrebe razvoja socijalističke privrede bila je neophodna organizacija pod državnom kontrolom.

Nakon donošenja Opšteg zakona o zanatstvu, u Leskovcu je upućen poziv svim zanatlijama privatnicima da se okupe 26. juna 1950. u prostorijama Sindikalnog veća kako bi formirali novu Zanatsku komoru (IAL, SZKK, K2, F1). Cilj okupljanja bio je da se zanatlije upoznaju sa značajem osnivanja komora i da se upoznaju sa statutom sresko-gradskih zanatskih komora (IAL, SZKK, K2, F1). Nove okolnosti u zanatstvu i sama priroda osnivanja zanatske komore u kojem je učestvovao veliki broj zanatlija, rezultirali su većom pažnjom komore za privatni sektor zanatstva u prvim godinama rada komore. Inače, zanatlije su u ovom periodu bile najagilniji deo privrede, za šta je najbolji pokazatelj upravo njihovo samoorganizovanje posle rata usled osećanja ugroženosti, jer se ne sme zanemariti i činjenica da je njihova delatnost stavljena u drugi plan naspram industrije i da su oni predstavljali privatni sektor u zemlji gde se najviše značaja

pridavalo državnom, a kasnije društvenom sektoru. Stoga, ne čudi što su zanatlije prve krenule da se ujedine kako bi zaštitile svoja prava (IAL, SZKK, K2, F1). Do 1956. u leskovačkom srezu postojale su dve zanatske komore, u Leskovcu i Vlasotincu (Stojković i Kražić 2005: 79).

U okviru Zanatske komore Leskovca formirano je više sekcija koje su bile nadležne za različite zanate, a više sličnih zanata potpadalo je pod jednu sekciju. Tako je 1955. delovalo 24 sekcije u okviru ove komore. Budući da je reč o komorama sa nadležnošću na nivou sreza, one su imale svoje ispostave u pojedinim delovima sreza, najčešće u Vlasotincu, Lebanu, Bošnjacu, Bojniku i Medveđi. Ispostave su imale svoj budžet, čiju je visinu određivala komora, i svoje organe uprave (IAL, SZKK, K1, F1, F2).

Posle rata veća pažnja je bila posvećena stručnom školstvu u privredi, u čemu su aktivno učešće uzela i preduzeća od kojih su neka imala svoje domove za učenike. Pored pohađanja nastave učenici su morali da idu i na praktičan rad. Za učenike u privredi su dva puta nedeljno bila održavana predavanja iz oblasti politike i istorije, a teme su bile Život i rad Vladimira Ilića Lenjina, O sedmogodišnjici Jugoslovenske armije, Uloga Saveza komunističke omladine u borbi za stvaranje jedinstvene omladinske organizacije do rata i druge teme povezane sa ideologijom. Pored teorijske i praktične obuke u privredi, učenici su bili obučavani u duhu komunizma (Stojković i Kražić 2005: 36-39).

Period izgradnje samoupravnog socijalizma 1950–1957.

Reformom o samoupravljanju 1950. godine, FNRJ je krenula drugačijim putem socijalističkog razvoja od zemalja Istočnog bloka. Ona je ovom odlukom zamenila dotadašnji etatistički model privrede u kojem je veći deo imovine u državnom vlasništvu, u sistem gde radnici preko radničkih saveta odlučuju o preduzeću koje je deo društvene svojine. Dve godine kasnije donet je Zakon o kolektivizaciji čiji je cilj bilo udruživanje manjih privrednih subjekata u veće celine (Marković 1962: 13-14). Ova dva događaja se mogu smatrati prekretnicom u privrednom razvoju cele države, a samoupravljanje je u narednom periodu preneto na gotovo sve aspekte života, ne samo na privredni. Osnivanje granskih komora za ostale grane privrede je ubrzano u

ovom periodu, a sve one su u svojim statutima bile određene kao samoupravne stručne organizacije u privredi.

Nakon osnivanja sreske Zanatske komore, formirane su komore nadležne za: trgovinu, ugostiteljstvo i poljoprivredu. Trgovinska komora u Leskovcu je osnovana 1952. i tokom svog postojanja bila je najbolje stojeća komora u srezu (IAL, TKS, K11, F1). To se može objasniti činjenicom da je u Leskovcu laka industrija bila dobro razvijena, pa je postojala potreba da i trgovinska mreža bude što bolja. Ipak, kada je reč i o trgovini, prema politici KPJ ona nije smela da ima veliku zaradu, već je morala da bude samo posrednik između proizvođača i potrošača, a da višak novca treba da ide isključivo na proizvodnju (IAL, TKS, K11, F1). Ovakva tendencija se nije dosledno sprovodila u Leskovcu, pa je Trgovinska komora često kritikovala preduzeća zbog raznih špekulacija. U okviru Zanatske komore postojala su tri saveta i to za: privredno-finansijska pitanja, stručno unapređenje zanatstva i kulturno-prosvetno fiskalno delovanje u zanatstvu.

Zanatstvo

Pedesetih godina Zanatska komora je veliki deo svog delovanja usmerila ka obrazovanju učenika u privredi i osposobljavanju novih radnika. Pored osnivanja novih škola, povećani su kapaciteti postojećih stručnih škola i formirana odeljenja za nove struke. U periodu od 1953. do 1955. u Leskovcu je 484 učenika pohađalo škole u privredi, i to najviše u metalnom i drvoprerađivačkom sektoru (IAL, SZKK, K10, F1). Ovakva brojka je mala, a loše stanje obrazovanja u privredi bilo je podstaknuto i slabim kvalitetom učenika. Ubrzan je i proces organizovanja majstorskih ispita, tako je 1953. ispitano 456 majstora, dok je u 1954. bilo svega 112, a 1955. 33 majstora (IAL, SZKK, K10, F1). Razlog za smanjenje broja novih majstora bio je preduslov koji je postojao do kraja 1953. da za izlazak na ispit majstor mora imati 10 godina radnog iskustva, pa su mnoge zanatlije iskoristile ovu odredbu u zakonu da legalizuju svoj rad. Međutim, 1954. izmenjen je zakon koji je od tada predviđao da za polaganje majstorskog ispita mora da prođe 4 godina od polaganja pomoćničkog ispita, pa se broj majstora koji su polagali ispite značajno smanjio (IAL, SZKK, K10, F1). Često je bilo i organizovanje kurseva za obučava-

vanje zanatlija, te je tako za trideset članova krojačke sekcije organizovan kurs koji je trajao mesec dana u 1955. godini (Stojković i Kražić 2005: 74).

Sam kvalitet učenika u ovom periodu je bio na veoma lošem nivou, delimično zbog pojedinih majstora, a dobrim delom i zbog učenika koji se nisu zanimali za praktičan rad. S jedne strane, majstori su često svesno kršili prava učenika, ne dajući im da idu na nastavu ili čak uskraćujući im pravo na zaradu i odmor, kada učenici nisu bili u potpunosti upoznati sa svojim pravima. Bilo je i primera da je učenik u privredi kod opančara morao da obrađuje vinograd, dok je jedan majstor u preduzeću Poljoprivrednik primorao učenika da mu čuva kozu, a na nekim mestima učenici su obavljali i najteže poslove (Stojković i Kražić 2005: 58). Zakon o učenicima u privredi donet 1946. nije se dosledno sprovodio, pre svega zbog loših uslova rada i nepostojanja svesti o značaju obrazovanju u privredi. Prema pravilu učenici su morali da imaju između 14 i 18 godina i završenu osmogodišnju školu, mada su često primani i oni sa šestogodišnjom školom. „Trebalo školovati što više, jer to je privredi potrebno”, bila je politika koja se u ovo vreme sprovodila (Dobrivojević 2013: 184-186). Učenici su sa druge strane bežali sa nastave ili su generalno imali vrlo slab uspeh u školi, dok su za zanat bili većinom nezainteresovani (IAL, SZKK, K10, F1).

Počevši od 1952. sve je veći broj ugovora o učenju između učenika i preduzeća ili privatnih zanatlija. Ugovori su najčešće predviđali trogodišnje školovanje, a najviše ugovora sklopio je rudnik Lece. Učenicima je bila predviđena zarada i to u iznosima od 1000 dinara za prvu godinu učenja do 2000 za treću godinu mesečno, a kasnije su plate učenicima povećane i na 4500 dinara (IAL, SZKK, K10, F2).

Početakom 50-ih godina pri Znanstvenoj komori bilo je aktivno kulturno-umetničko društvo *Zanatlija*. Ono je formiralo folklornu, pevačku i humorističku sekciju. Društvo je bilo veoma uspešno, čak je humoristička sekcija više puta nastupala i nenajavljeno (Stojković i Kražić 2005: 55).

Što se tiče strukture zanatstva, u njemu je u ovom periodu po brojniosti dominiralo privatno vlasništvo. Ukupan broj privatnih zanatskih radnji na području Gradske-sreske zanatske komore bio je 1324, a svega 28 socijalističkih zanatskih preduzeća (IAL, SZKK, K10, F1).

Razlog za mali broj zanatskih preduzeća je to što kada je neko zanatsko preduzeće postalo malo razvijenije, ono je nastojalo da pređe u industrijski sektor kako bi primalo veće investicije. Karakteristika zanatstva u ovom periodu bilo je stvaranje zadruga, jer se smatralo da će udružene zanatlije biti konkurentnije na tržištu.

Pitanje socijalnog osiguranja kod zanatlija bilo je tema nekoliko konferencija koje je organizovao Upravni odbor Komore, budući da je ono bilo razmatrano i u Znanstvenoj komori NR Srbije. Za ove potrebe formiran je maja 1953. pri komori Fond samopomoći zanatlija koji je postojao i pre rata. Članarina je iznosila 100 dinara, a predviđena je pomoć od 2000 dinara mesečno ukoliko se član Fonda razboli i isto toliko ukoliko iz nekog razloga ne može da vodi radnju, a 4000 dinara u slučaju smrti člana porodice. Ipak, za Fond nije bilo mnogo interesovanja (Stojković i Kražić 2005: 66). Osnovan je i Pododbor Zdravstveno-penzionog fonda u koji je bilo učlanjeno 43 zanatlija do 1958, a uporedo sa tim komora je organizovala konferencije zanatlijama u vezi sa značajem zdravstvenog fonda (Stojković i Kražić 2005: 87).

Hroničan problem privatnog zanatstva u ovom periodu bilo je neplaćanje doprinosa komori. Zanatlije su često izbegavale da plaćaju porez budući da su bili pretrpani raznim vrstama dažbina prema komori i opštini. Zanatska komora je pokušavala da preko suda naplati nenaplaćeni komorski doprinos i čak je organizovala inkasantske službe, ali ove mere nisu bile efikasne. Ovakva situacija je najbolje vidljiva na teritoriji opštine Lebane u kojem se konstatuje da postoji oko 355 zanatlija koje deluju legalno i bar 150 koji ne plaćaju porez komori (IAL, SZKK, K10, F1). Dešavalo se da zanatlije ne plate doprinos komori, nakon čega ih ona tuži i dobije na sudu, a zanatlije onda plate kaznu i sudske troškove i nastave sa neplaćanjem komorskog doprinosa, jer kada se sračunaju iznosi sudskih troškova i kazni, oni su bili manji nego kada bi se uredno plaćao komorski doprinos (IAL, SZKK, K10, F1). Komora je tražila od legalnih zanatlija da prijavljuju one koji ne plaćaju porez, ali ni ova mera nije bila uspešna, jer zanatlije koje su plaćale porez nisu htele da se zameraju svojim kolegama (IAL, SZKK, K10, F1). Razlozi za neplaćanje poreza su svakako nastojanja zanatlija da imaju što veću zaradu i manjak autoriteta Znanstvene komore.

U izveštaju komore iz 1955. navodi se činjenica da je privatno zanatstvo bolje razvijeno nego socijalističko i da postoji trend da radnici socijalističkih preduzeća nakon određenog vremena odlaze iz svojih firmi i osnivaju privatne zanatske radnje (IAL, SZKK, K10, F2). U ovom periodu zapaženo je okretanje komore ka većoj podršci socijalističkom sektoru. Kao cilj komore navodi se izjednačavanje dva sektora zanatstva. U Upravni odbor komore ulazio je 21 član, od čega su 15 bili predstavnici socijalističkog sektora, a svega 6 iz privatnog zanatstva (IAL, SZKK, K10, F1). Iz ovog nesrazmernog odnosa jasno se vidi da je glavni cilj razvoj socijalističkog sektora. Inače, u Medveđi i Lebanu nije bilo ni jednog zanatskog preduzeća.

Na skupštinama Zanatske komore često su kritikovane privatne zanatlje, navodeći kako su oni skloni špekulaciji. Kritikovani su i zbog neredovnog plaćanja poreza, neprijavlivanja pravih zarada i nepridržavanja odluka komore. S druge strane, privatne zanatlje su odgovarale kako su pretrpani porezima i da se oni kao privatnici zanemaruju u odnosu na društveni sektor. Sukobljeni interesi privatnog i društvenog sektora jasno se vide na ovim primerima, ali ono u čemu su oba sektora zanatstva bila složna je činjenica da su se u ovom periodu za zanatstvo davale vrlo male investicije (IAL, SZKK, K10, F1). Visina investiranih sredstava se menjala, čak je povremeno i doživljavala padove. Tako je 1956. u zanatstvo uloženo 25 474 000 dinara, a naredne godine gotovo 11 miliona manje, što je jasan pokazatelj da su investicija u zanatstvu u ovom periodu imale i tendenciju pada (IAL, SZKK, K10, F1). Deo zanatskih zadruga doveden je do ivice izumiranja, tako su u ovom periodu Kamenorezačka i Opančarska zadruga bile praktično pred gašenjem zbog manjka posla (Stojković i Kražić 2005: 55-87) (IAL, SZKK, K10, F1).

Dve zanatske komore u srezu prestale su da postoje kada je 18. marta 1956. održana Osnivačka skupština Zanatske komore za celi srez u prisustvu Bogdana Jadrešina, generalnog sekretara Saveza zanatskih komora i Bore Todrovića, potpredsednika Republičkog saveza zanatskih komora. Tako je formirana jedinstvena Zanatska komora Leskovca, i te 1956. u srezu je postojalo 36 zanatskih preduzeća i radnji socijalističkog sektora (Stojković i Kražić 2005: 79).

Što se tiče administrativnih poslova, budući da je arhiva Udruženja zanatlja stradala tokom

rata, zanatlje nisu mogle lako da dođu do svojih dokumenata od pre rata. U cilju nabavke ovih dokumenata, bilo je dozvoljeno da zanatlja u prisustvu dva svedoka koji daju izjavu da je lice obavljalo zanatsku delatnost u određenom periodu dođe do ovih isprava (IAL, SZKK, K10, F2).

Trgovina

Uporedo sa intenzivnim razvojem industrije, razvijala se i trgovačka mreža u srezu. Trgovinska komora je bila finansijski najjača komora u srezu. Sa druge strane, iz sredstava Narodnog odbora (NO) Leskovac nije se gotovo ništa ulagalo u trgovinu. Do ovakve situacije došlo je zahvaljujući uverenju da trgovina treba biti samo posrednik između proizvođača i potrošača, a da se novac treba zadržati isključivo na proizvodnji. Međutim, pored manjka ulaganja u trgovinu, trgovinska preduzeća su generalno veoma dobro poslovala, a mnoga su veći deo svoje robe izvozila u druge srezove ili u inostranstvo. Putna mreža se takođe razvijala, a značajan događaj je početak izgradnje autoputa Paraćin-Grdelica 1961. godine.

Na sastancima komore u 1954. bilo je reči o određivanju radnog vremena prodavnica za hleb i prehrambene proizvode, ali onako kako odgovara i proizvođačima i potrošačima, jer se dešavalo da potrošači ne uspeju da kupe potrebnu robu jer pekare rade samo u toku radnog vremena potrošača. Problem je postojao i oko pijace, jer veliki deo trgovaca najviše zaradi novac kada ona počne da se rastura. NO Leskovac je čak uzeo sredstva iz Fonda za unapređenje trgovine i izgradio jedan hotel, dok za trgovinu nije ostalo ništa (IAL, TKS, K11, F3).

Još jedan veliki problem leskovačke trgovine bilo je snabdevanje grada hranom i prerađevinama. Zbog malog magacinskog prostora hrana se brzo kvarila i nije postojala veća mogućnost za njeno konzerviranje. Povećanje gradske populacije usled razvoja industrije uticalo je da postojeći magacinski kapaciteti nisu dovoljni za potpuno snabdevanje grada hranom. Posebno je bio problem kada je reč o proizvodima kao što su meso i mleko (IAL, TKS, K11, F1). U kasnijem periodu dobar deo sredstava iz fondova za unapređenje trgovine išao je upravo na izgradnju novog magacinskog prostora kako bi se jedna od glavnih prepreka trgovine otklonila.

Trgovinska komora je takođe radila na unapređenju kadrova i obrazovanju učenika za poslove u trgovini. Tako je 1957. godine 103 učenika položilo ispite za trgovačke pomoćnike i prodavce, najviše za prehrambenu i tekstilnu robu (IAL, TKS, K11, F1).

Ugostiteljstvo

Ugostiteljska komora formirana je 1952. godine. Njen cilj bilo je unapređenje usluga u ugostiteljstvu, obrazovanje kadrova i širenje ugostiteljske delatnosti (IAL, UKS, K4, F1). Ono po čemu se ugostiteljstvo razlikovalo od ostalih grana je činjenica da se privredno planiranje u ugostiteljstvu nije moglo sprovesti, jer se nije moglo utvrditi koliki će biti broj gostiju za neku godinu, a samim tim nisu se mogli utvrditi prihodi ove grane. Smatralo se da sa razvojem industrije u srezu i povećanjem standarda stanovništva treba razvijati ugostiteljstvo, jer će na taj način standard života u srezu biti još bolji (IAL, UKS, K4, F1). Neposredno posle rata najznačajnije udruženje u ovoj grani privrede bilo je Udruženje ugostitelja.

Lokalne novine *Naša reč* pisale su u 1952. o tome kako se stanje ugostiteljstva poboljšava zahvaljujući merama Vlade, jer je u samom gradu do te godine postojalo samo jedno ugostiteljsko preduzeće, a nakon mera sprovedenih u ugostiteljstvu, napravljena je decentralizacija, pa je od jednog stvoreno četiri ugostiteljska i jedno poslastičarsko preduzeće, čime su ujedno i poboljšani uslovi rada i higijena (*Naša reč*, 2. februar 1952). Novine su pisale i kada je reonska komora za ugostiteljstvo i turizam na čelu sa Blagojem Živkovićem formirana 1952, i da je u njen sastav ušlo 9 preduzeća iz jablaničkog, vlasotinačkog i leskovačkog sreza, a da je cilj komore objedinjavanje delatnosti ugostiteljskih preduzeća na ovoj teritoriji (*Naša reč*, 2. avgust 1952).

Komora je organizovala komisije koje su pregledale hotele i restorane, utvrđujući da li su uslovi u njima dobri i ima li mogućnosti da se usluga u njima poboljša, i da li ima perspektive ulagati u njih. Tako je 1956, kada je vršen pregled restorana na železničkoj stanici, utvrđeno da ne bi trebalo ulagati više u njega jer se ne planira proširenje stanice (IAL, UKS, K4, F1).

Uslovi u ugostiteljstvu su tokom 50-ih godina bili vrlo loši, u izveštajima komore se navodi da su većina hotela bili dotrajale i stare zgrade sa lošim instalacijama, da su higijenski uslovi bili

na vrlo niskom nivou, da su nedostajali frižideri i da neki hoteli čak nisu imali ni stalan dotok vode, jer im je vodovod usled neplaćanja poreza isključio vodu (IAL, UKS, K4, F1).

Komora je takođe davala odobrenja licima koja su tražila da otvore radnje ili male ugostiteljske objekte po selima, ali bi najpre na sastanku komore bilo raspravljano o tome da li u tom selu u kome se želi otvoriti radnja ima nekog socijalističkog preduzeća, ili je neko zainteresovan za to područje, pa tek kada bi se utvrdilo da nema interesa socijalističkih preduzeća bi se izdavala dozvola za otvaranje radnje privatnom licu (IAL, UKS, K4, F1). U cilju regulisanja konkurencije, komora nije davala da se radnja u nekom mestu otvara ako tamo postoji više radnji iste delatnosti. Bilo je predviđeno da kada neko lice otvori radnju, mora u roku od godinu dana da položi ispit za polukvalifikovanog radnika (IAL, UKS, K4, F1).

Ugostiteljska komora je, kao i zanatska i trgovinska, dosta pažnje posvećivala usavršavanju kadrova, tako je postojala praksa da se pri ovoj komori organizuju polaganja stručnih ispita, koji se sastojao iz teorijskog i praktičnog dela. Najčešće je u teorijskom delu bila zastupljena opšta kultura, ocenjivalo se pisanje ćirilice i latinice i računanje, dok je praktični deo bio nešto širi, poput spremanja određenog jela (IAL, UKS, K4, F1).

Glavna delatnost komora u ovom periodu bila je skoncentrisana na stvaranje novih kadrova u privredi, ali i to je bilo sa promenljivim uspehom, jer su učenici pokazivali malo interesovanja za privredu i predstavljali su najslabiji deo školstva.

Privreda sreza u vreme Drugog petogodišnjeg plana 1957-1961.

U FNRJ je 1957. počeo da se sprovodi Drugi petogodišnji plan koji je predviđao stvaranje jedinstvene privredne celine putem povezivanja privrednih organizacija preko stručnih i poslovnih udruženja i komora (Petranović 1980: 539). Na VII kongresu SKJ u Ljubljani istaknuta je težnja da se brige o proširenoj reprodukciji stave na radne kolektive i da se pređe na raspodelu dohotka po radnim jedinicama (Petranović 1980: 540).

Novi plan je predviđao veća ulaganja u trgovinu, jer je cilj bio da ona kasnije postane sa-

mostalna u finansiranju, a predviđeno je i usklađivanje razvijenosti zemlje, zbog različitog stepena razvijenosti srezova u narodnim republikama (Marković 1962: 95, 363-365). Za leskovački srez bila su predviđena veća ulaganja u narednom periodu, jer je spadao u slabije razvijena područja u Narodnoj Republici Srbiji.

Prelazak na raspodelu dohotka po ekonomskim jedinicama trebao je da poveća produktivnost privrednih organizacija, jer bi nova raspodela dohotka dovela do zainteresovanosti radnika za uspeh svog pogona, budući im je dohodak zavisio od uspešnosti sopstvene ekonomske jedinice. Privredne organizacije je trebalo da izrađuju pravilnike o raspodeli dohotka, u čemu su im veliku pomoć pružile privredne komore (Marković 1962: 150-182). Komune i komore su pružile veliku pomoć privrednim organizacijama pri izradi planova (Marković 1962: 211). Komore su takođe u ovom periodu aktivno razmatrale izveštaje o radu privrednih organizacija i diskutovale svake godine o ostvarenju plana za tekuću godinu i o privrednom planu za narednu godinu. Praksa je bila da skupštine komore razmatraju ostvarenje plana u srezu na 9 meseci ili godinu dana. Tom prilikom reči je bilo o uspešnosti pojedinih preduzeća, o prihodima, rashodima, mogućnostima daljeg razvoja i o problemima u privredi (IAL, SZKK, K10, F1).

U periodu 1957-1961. sve privredne komore u leskovačkom srezu postale su aktivnije i uticajnije nego u prethodnim godinama. Razlog za to se može naći upravo u Drugom petogodišnjem planu i mestu koje je predviđeno za komore, koje su određene kao značajne organizacije u sistemu samoupravljanja. Takođe, privreda sreza je u ovom periodu stala na noge, pa se stvorila mogućnost da komore aktivnije koriste fond za kadrove i daju kredite. Svrstavanje leskovačkog sreza u nerazvijene srezove u NR Srbije značilo je da ovom srezu slede veće investicije na koje će privredne komore itekako imati uticaja kada je reč o njihovoj raspodeli.

Zanatstvo

Za zanatstvo leskovačkog sreza Drugi petogodišnji plan doveo je do znatno većih investicija nego u periodu pre njegovog sprovođenja. U 1958. rast zanatske proizvodnje iznosio je 81% u odnosu na prethodnu godinu, a u 1960. čak 95% u odnosu na 1959. godinu. Dakle, zanatska pro-

izvodnja je za godinu dana praktično udvostručena (IAL, SZKK, K10, F1). Iako je došlo do značajnih pomaka, ovakvi podaci lako mogu da zavaraju, jer je ovoliki rast zanatske proizvodnje više pokazivao kolika je bila nerazvijenost sreza kada je, uz i dalje ne tako velika ulaganja, mogla da ostvari toliki rast. U priloženom grafiku mogu se videti podaci o godišnjim ulaganjima u zanatstvo u Leskovcu. Iz njega se može zaključiti da su se ulaganja gotovo udvostručila u 1959. godini, ali su i dalje bila skromna (IAL, SZKK, K10, F1).

U izveštaju Zanatske komore 1958. navodi se da je potrebno razvijati oba sektora, a da ključ razvoja zanatstva leži u kooperaciji privrednih organizacija. Problem zanatstva u ovom periodu bio je i nestašica proizvoda, tako se zanatsko preduzeće Prvi maj iz Lebane žalilo komori kako trpi nestašicu proizvoda, i traži od komore da pošalje neophodni materijal direktno preduzeću, a ne preko trgovinske mreže, jer će na taj način ono morati da plati veliku maržu (IAL, SZKK, K10, F1).

Kao još jedan veliki problem zanatstva navodi se slaba opremljenost radnji u Leskovcu u odnosu na Beograd. Sve je bilo više radnika koji nisu mogli da dokažu svoju stručnu spremu, a sve manje visokokvalifikovanih radnika, dok je zapažena i pojava da zanatlije godišnje objave više radnji nego što novih bude osnovano. Došlo je do pada u broju privatnih zanatskih radnji, što je posebno bilo izraženo u Lebanu (IAL, SZKK, K10, F1). Do ove negativne pojave dolazilo je zbog velikih poreza koje su razrezivali ne samo Narodni odbori opština, već i sama komora. Zbog toga se 1961. od komore tražilo da smanji poreze, a da u isto vreme uputi molbu NO Leskovca da spusti poreze na za zanatlije prihvatljiv nivo. I dalje je postojao stari problem da privatne zanatlije ne plaćaju predviđeni doprinos komori. Visina komorskog doprinosa iznosila je 1.5% bruto proizvoda za socijalistička preduzeća i komunalne ustanove i 2% bruto proizvoda za privatne zanatlije za dohodak ispod 60 000 dinara, a kasnije 70 000 (IAL, SZKK, K10, F1). Na sednicama komore 1961. pojedini delegati podelili su privatne zanatlije na: „poštene”, „špekulante” i one koji „odumiru”. Primitan je sukob interesa između socijalističkog i privatnog zanatstva. Privatne zanatlije su odgovarale da je socijalističko zanatstvo u boljem stanju, i da su oni pretrpani porezima (IAL, SZKK, K10, F1).

Uspešan rad Znanstvene komore i privrede uopšte na teritoriji sreza može se videti na osnovu primera građevinskih preduzeća „Graditelj” i „Rad” koji su spojeni u jedno veće zanatsko preduzeće koje je ponelo ime „Razvitak”. Ovim je upravo bio postignut cilj za koji se komora zalagala, da se od manjih privrednih celina uspešno obrazuju veće (Stojković i Kražić 2005: 89). U zanatstvu je u periodu 1956-1960 sproveden Prvi perspektivni plan razvoja (*ibid.*: 110). Zabeležena je promena u broju preduzeća u ovom periodu.

U skladu sa novim privrednim planom, formirano je čak 14 novih zanatskih preduzeća samo tokom 1958. godine, tako da je ukupan broj iznosio 39. Ipak, već naredne godine broj se smanjio za 8 preduzeća, neka su ugašena zbog lošeg poslovanja, a neka su promenila granu delatnosti; ispostavilo se da ipak nisu sva preduzeća rentabilna (Stojković i Kražić 2005: 101-111). U nekim slučajevima, smanjenje broja zanatskih organizacija ne znači da su ona ugašena, već su se pojedina spojila u jedno preduzeće, jer je to bilo perspektivnije. U 1960. Znanstvena komora je osnovala Fond za unapređenje zanatstva koji je trebao da daje zajmove privrednim organizacijama za uvećanje osnovnih i obrtnih sredstava. Sredstva fonda prikupljana su novim porezom koji je iznosio 0.4% ličnog dohotka. Naredne godine formiran je i Fond za kadrove sa početnim sredstvima od milion dinara. Ovim potezima Komora je prešla sa pružanja pomoći koja je bila isključivo tehničke i pravne prirode, na finansijsku podršku. Zanimljivo je da u zanatstvu u celom srezu nije bilo nijednog inženjera (IAL, SZKK, K10, F1).

Nasleđeni problem iz prethodnog perioda, manjak kadra, i dalje je bio izražen. Stanje školstva u privredi bilo je veoma loše, od 619 đaka njih 347 su imali negativne ocene. Prvobitna zamisao je da se najviše ulaže u škole u privredi i da se u njima stvaraju najbolji đaci, ali je stvarnost bila takva da su učenici u privredi generalno bili najslabiji deo obrazovnog sistema. Manjak inventara i nastavnog kadra produbljavao je loše stanje. Komora je sa druge strane iz Fonda za kadrove dala 250 000 dinara Metalnoj školi za nabavku neophodne opreme. Ipak, na sednicama komore naglašeno je da problem nije manjak đaka, već kvalitet njihovog obrazovanja (IAL, SZKK, K10, F2).

Plan razvoja zanatstva u leskovačkom srezu za 1961. bio je ostvaren dve godine ranije, dok je 1957. vrednost zanatstva iznosila oko 398 miliona, a dve godine kasnije 1 352 miliona dinara. Predviđalo se u 1961. da su ukupna osnovna sredstva zanatstva 176 miliona dinara, isto koliko i jedno razvijeno industrijsko preduzeće. Primetno je da se u ovom periodu nešto više pažnje posvećuje zanatstvu nego što je to bilo ranije, istovremeno je i radno mesto u industriji bilo je skuplje nego u zanatstvu (IAL, SZKK, K10, F1).

U 1961. glavna pažnja Znanstvene komore bila je usmerena na izradu pravilnika o raspodeli dohotka u privrednim organizacijama. Privredne organizacije su same trebale da izrade pravilnik, ali se dešavalo da one nemaju dovoljno kvalifikovanih radnika u administraciji i knjigovodstvu, pa su stručnjaci komore morali da izrade pravilnike za pojedina preduzeća. Što se tiče daljeg razvoja zanatstva, komora je predlagala osnivanje jednog preduzeća za proizvodnju parketa i ženske krojačke radionice, smatrajući da će ova preduzeća biti rentabilna. 1961. godine komunalna privreda je potpala u nadležnost Znanstvene komore, pa je zvaničan naziv ove ustanove postao Znanstveno-komunalna komora. U ovom periodu komora je imala 11 radnika (IAL, SZKK, K10, F2).

Zanatstvo je u periodu 1957-1961 doživelo ozbiljnu transformaciju, što je povezano sa Drugim petogodišnjim planom i većim ulaganjem za zanatstvo i slabije razvijene srezove u NRS. Znanstvena komora je pružila veliku pomoć preduzećima u izradi pravilnika o raspodeli dohotka, osnovana su nova zanatska preduzeća i predlagane su mogućnosti daljeg razvoja i osnivanja novih pogona koji će biti rentabilni. Sastavljanje privrednog plana je takođe palo na privredne komore.

Trgovina

Trgovina je u ovom periodu imala brojne probleme, ali ne u finansijskom pogledu, već zbog slabog uticaja Trgovinske komore među preduzećima u srezu. Nestašica proizvoda, pre svega mesa, bila je redovna pojava, a dešavala se u ovom periodu jer su mnoga trgovinska preduzeća izvozila proizvode u druge srezove, a posebno u Split, pri tom šaljući meso najboljeg kvaliteta, tako da je u Leskovcu ostajalo malo mesa i to slabijeg kvaliteta, a zbog male ponude

cena je bila visoka (IAL, TKS, K11, F1). Trgovinska komora je oštro kritikovala ovakvu pojavu, ali nije mogla da stane na put trgovinskim preduzećima. U 1960. ova komora je imala nekoliko sekcija: za tekstil, industrijsko-prehrambene proizvode, ogrev, poljoprivredne proizvode i za građevinski materijal. Ubrzo je došlo do spajanja sekcija za tekstil i prehrambene proizvode (IAL, TKS, K11, F1).

Rukovodeći se sopstvenim interesima, trgovinska preduzeća su nastojala da imaju što veću zaradu, pri čemu su zanemarivala odluke komore. Pojedina preduzeća su robu nabavljala van sreza jer je bila jeftinija, što je takođe kritikovano na sednicama komore. Česti su bili i sukobi između predstavnika različitih trgovinskih preduzeća na sednicama. Tako je 1960. preduzeće „Trgopromet” bilo kritikovano jer je trgovina „sa strane” činila 80% prihoda ovog preduzeća (IAL, TKS, K11, F1).

U ovom periodu trgovinska komora je pomagala preduzećima u izboru članova radničkih saveta. Formiran je i Fond za kadrove. U cilju stimulisanja trgovine, komora je nudila nagradu onoj radnji koja ima najlepší izlog u gradu. Takođe, komora je izradila spomenicu povodom 50 godina od postojanja Trgovinske škole u Leskovcu (IAL, TKS, K11, F1).

Trgovinska preduzeća su imala velika dugovanja prema zadrugama, nekada preko 100 miliona dinara. Ipak, ovo nije bio najveći problem trgovine, na sednici komore 1960. godine navodi se kako je srez loše snabdeven proizvodima, a da čak 50% sela u srezu nema prodavnicu, već da prodaja pada u nadležnost zadruga ili da seljaci prelaze i nekoliko kilometara kako bi došli do prve prodavnice. Zadrugne prodavnice nisu dobro funkcionisale, u njima su radili radnici koji su često jedva znali da računaju, a u nekim prodavnicama se čak nalazila roba još iz 1946. godine (IAL, TKS, K11, F1).

Komora je zato spremala perspektivni plan razvoja trgovine u iznosu od 2.5 milijardi dinara iz sredstava preduzeća, koji je najviše bio namenjen za magacinski i prodajni prostor, ali i za opremu. Trgovinska komora je predlagala spajanje pojedinih preduzeća, smatrajući da samo dva preduzeća trebaju da trguju industrijskom i prehrambenom robom umesto dotadašnjih pet. Ovakva strategija postojala je i zbog problema konkurencije koja je bila najizraženija u trgovini (IAL, TKS, K11, F1).

Trgovinska komora je organizovala seminare za knjigovođe i komercijaliste, budući da su ovi profili nedostajali velikom broju preduzeća, dok su i oni koji su postojali bili na vrlo slabom nivou obučenosti. 1961. je odlučeno da se iz Fonda za kadrove donira 324 000 dinara školi za visokokvalifikovane radnike i da se otvori istureno odeljenje u Vlasotincu. Takođe, odobrena je molba dve učenice na administrativnom kursu u NOS da im komora plaća školarinu. Čak je iz sredstava komore izdvojeno 20 000 dinara za doček 1961. godine školi učenika u trgovini (IAL, TKS, K11, F1). Finansijsko stanje Trgovinske komore bilo je i više nego stabilno.

Jedno od najvažnijih dešavanja u 1961. bilo je organizovanje leskovačkog sajma tekstila i tekstilnih mašina. Za potrebe ovih dešavanja komora je planirala da se svaki dan treba spremati 10 000 obroka i da će posećenost biti velika. Ovo je navedeno kao velika šansa kako za trgovinska preduzeća, tako i za ugostiteljstvo Leskovca (IAL, TKS, K11, F1). Iste godine Trgovinskoj komori Leskovca stigla je preporuka Trgovinske komore NRS. U njoj se navodi kako je Leskovac grad koji se sve više razvija, a da i dalje nema robnu kuću koja je gradu „i više nego potrebna”. Preporuka je bila da se u centru grada izgradi robna kuća, što je okarakterisano kao veoma koristan poduhvat. Izgradnja je išla preko sreske komore (IAL, TKS, K11, F1).

Rast trgovine u srezu tokom 1961. bio je za 16.2% veći nego prethodne godine, sa 5.5 milijardi dinara ostvarenog prometa. Ipak, trgovina je i dalje kritikovana zbog velikih marži i zbog toga što je ona trebala biti svedena na nivo usluge koja će da povezuje proizvođača i potrošača. Primitan je i dalje sukob među preduzećima zbog sve izraženije konkurencije, a komora je pokušala da sporove razreši sjedinjavanjem preduzeća i stvaranjem većih celina, kako bi se konkurencija otklonila. Primitan je i manjak tekstilne robe koja se sve više izvozi van sreza, a viškovi određenih proizvoda se prodaju najviše u NR Makedoniji. Zaključak je da razvoj trgovine leži u grosističkim preduzećima. S druge strane, favorizovanje Beograda i drugih razvijenijih krajeva u NR Srbiji dovodilo je do nestašice proizvoda u Leskovcu, jer je najveći deo robe išao u Beograd (IAL, TKS, K11, F1). Komora nije mogla da otkloni ove probleme, što govori da su trgovinska preduzeća bila jaka, a da u isto vreme autoritet komore nije bio na zavidnom nivou.

Ugostiteljstvo

U periodu Drugog petogodišnjeg plana, ugostiteljstvo se slabo razvijalo i ova grana je nasledila mnoge probleme iz prethodnog perioda. Blagi razvoj je bio primetan zbog povećanja broja ugostiteljskih preduzeća, a razvoj industrije u srezu doneo je radnicima veće platežne mogućnosti u ugostiteljskim radnjama. Inače, za razliku od drugih privrednih grana, ugostiteljstvo je bilo neakumulativno (IAL, UKS, K4, F1).

Ugostiteljska komora je u ovom periodu organizovala mnoge seminare, posebno za kuvare, u cilju stvaranja većeg broja kvalifikovanih radnika. Većina preduzeća u Leskovcu je u ovom periodu u sklopu svojih prostorija imala menzu, ali je najveći broj tih menzi bio u veoma lošem stanju. Pored manjka inventara i dobrih šporeta, kuvari su takođe bili veliki problem. Konstatovano se da za teške poslove u industriji, posebno u rudniku „Lece“, mora postojati dobra menza sa jakom hranom kako bi se radnici dobro nahranili, međutim jela ne samo da su bila lošeg kvaliteta i ukusa, nego su često iste vrste jela servirane radnicima svaki dan. Najčešće je u pitanju bio pasulj sa vrlo malo ili ni malo mesa, što je stvaralo nezadovoljstvo među radnicima. Jedino preduzeće koje je dobilo pohvalu za menzu bila je fabrika tekstila „Zeke Veljković“ koja je u narednom periodu bila mesto na kojem su se održavali seminari u organizaciji komore za pravilno spremanje hrane u preduzećima (IAL, UKS, K4, F1).

Često je i sam Biro za zapošljavanje bio krivac za upliv velikog broja nekvalifikovanih radnika, jer je u ovoj ustanovi vladalo mišljenje da se ugostiteljstvom može svako baviti. S druge strane, učenici koji su se školovali za ugostiteljstvo često nisu kasnije išli da rade u ovoj grani, jer su mnogi ugostiteljstvo povezivali sa poniznošću. Tako se kvalitetan kadar koji je bio pripreman za poslove u ugostiteljstvu gubio i zbog predrasuda (IAL, UKS, K4, F1).

Deveta godišnja skupština Ugostiteljske komore bila je održana 23. maja 1961. godine. Na njoj je učestvovao i predsednik Ugostiteljske komore Srbije, Mita Radovanović. Zaključeno je da ugostiteljstvo može bolje da se razvija i da postoji mnoštvo problema, a da je dosta vremena ugostiteljstvo u Leskovcu bilo primer kako ne treba raditi. Kočnica razvoju ove grane su stare i dotrajale zgrade, loše instalacije, ali i činjenica da praktično svake godine ugostiteljsko pre-

duzeće mora da nabavlja trećinu inventara koje je izgubljeno (IAL, UKS, K4, F1).

Rast ugostiteljstva u prvoj polovini 1961. u odnosu na isti period prethodne godine iznosio je 26%, a rashodi 23% (IAL, UKS, K4, F1). Ipak, i u ovom slučaju se brojke mogu pogrešno protumačiti, jer je glavni razlog za skok ugostiteljstva zapravo bio rast cena u ugostiteljskim objektima. Akcenat na razvoj industrije odrazio se na ugostiteljstvo koje je dugo bilo slabo razvijeno, a kada je industrija dostigla određeni stepen razvijenosti, ugostiteljstvo nije moglo da odgovori novim izazovima. Ugostiteljstvo je bilo zamišljeno kao grana koja će poboljšati standard života radnika (IAL, UKS, K4, F1). Pri komori je postojao Fond za kadrove preko kojeg su se finansirali učenici u ugostiteljstvu. Uspela je da pošalje nekolicinu učenika na više školovanje u Beograd, a bilo je predloga da se učenici šalju na školovanje u Opatiji i Splitu (IAL, UKS, K4, F1). Tokom 1961. došlo je do problema u izgradnji velikog hotela u Leskovcu za šta je uzet kredit od 140 miliona, jer ga nije bilo moguće izgraditi u predviđenom roku (IAL, UKS, K4, F1).

Još jedan problem ugostiteljskih preduzeća bio je manjak kadra u administraciji, jer je malo preduzeća imalo dobre računovođe, pa je i komora u ugostiteljstvu izrađivala pravilnike o raspodeli dohotka. Kako ni za stručnjake u toj oblasti nije bilo najjasnije kako uvesti raspodelu dohotka po ekonomskim jedinicama u ugostiteljskim preduzećima, tako je komora slala stručnjake u ostale srezove kako bi uvideli kako funkcioniše taj sistem. Sa učenicima u privredi preduzeća i Ugostiteljska komora su zaključivali ugovore o stipendiranju. Ugovori su potpisivani na dve, a nekada na tri godinam, i učenik je bio dužan da kada završi školovanje radi bar dve godine kod davaoca stipendije. Kasnije je komora određivala raspored radnika u firmama i nadgledala je uspeh učenika tokom godine, a u vreme letnjeg raspusta učenik je bio dužan da radi bar jedan mesec na praksi. Neke ugovore o stipendiranju zaključivala je komora, a neke preduzeća, u prvom redu fabrika tekstila „Zeke Veljković“. Ugovori su najčešće predviđali pomoć do 6 000 dinara, a izuzetak je bio ugovor učenika koji se školovao u Majstorskoj školi u Beogradu čija je stipendija iznosila 17 000 (IAL, UKS, K4, F1).

Poljoprivreda

U okviru poljoprivrede od 1957. do 1962. postojao je Biro za unapređenje poljoprivrede, čiji je osnivač bio Osnovni savez zemljoradničkih zadruga. I ova ustanova je bila samofinansirajuća. Posle 1960. poljoprivreda je dobila svoju komoru, pa Biro nakon toga nije imao neku zapaženiju ulogu (IAL, BUPP, K1, F1).

Ova ustanova je svake godine sačinjavala investicione programe u poljoprivredi. U 1961. Biro je izradio proizvodno-finansijski plan za zadrugu, investicioni program za nabavku opreme i program za podizanje farme za industrijski tov pilića. Organizovan je i seminar za zadrugu o novoj raspodeli ukupnih prihoda i za izradu pravilnika o raspodeli čistog dohotka. Iste godine Biro je ostvario čist prihod u iznosu od oko milion i po dinara, i pored toga što mnoge zadrugu nisu plaćale doprinos Birou (IAL, BUPP, K1, F1).

Praksa je bila da zemljoradničke zadrugu (ZZ) plaćaju Birou novac za planiranje investicija i projektovanje za izgradnju objekata u okviru zadruga. Tako je za ZZ Pečenjevce napravljen projekat za magacinski prostor u kojem će se smeštati višak krompira, budući da je ova zadruga proizvodila velike količine krompira svake godine. Zauzvrat ova ZZ je morala da plati 200 000 dinara na ime naknade (IAL, BUPP, K1, F1). U Štrpcu je Biro izradio projekat za proširenje proizvodnje ovčijeg mesa, a bilo je predviđeno i na osnovu projektovanih investicija da se broj ovaca u ovoj ZZ sa 1000 poveća za oko 6000 grla na osnovu programa (IAL, BUPP, K1, F1).

Međutim, Biro je imao dosta poteškoća oko dobijanja novca koji je zagarantovan ugovorom sa ZZ, jer one često nisu plaćale dogovoreni iznos, pa je Biro preko suda tražio obeštećenje zbog neizmirenih obaveza za izradu elaborata i investicionih programa. Ova pojava je postojala jer sa izrađenim elaboratima i investicionim planovima ZZ su lakše dobijale kredite od Poljoprivredne banke. Na ovaj način se novac bespotrebno trošio na sudske troškove (IAL, BUPP, K1, F1). Biro je svake godine beležio veće prihode nego rashode, ali je i dalje upravljanje poljoprivredom ostalo u okvirima zadruga, koje su takođe pružale tehničku i pravnu pomoć.

Poljoprivredno-šumarska komora je formirana 1960. dok je tokom 1961. preuzela nadležnosti Biroa za unapređenje poljoprivrede, uključujući stanicu Biroa i deo radnika. Tokom

kratkog perioda rada ove komore, zadatak je bio poboljšanje poljoprivrede, uvođenje novih tehničkih dostignuća, rešavanje problema i donošenje odluka u cilju ekonomičnije proizvodnje. U okviru ove komore postojale su sekcije za voćarstvo i vinogradarstvo, kao i za stočarstvo i veterinarstvo. Komora se posebno bavila ispitivanjem zemljišta u cilju utvrđivanja pogodnih mesta za sadnju pojedinih kultura (IAL, SPŠK, F1).

Članice ove komore bile su zadrugu, poljoprivredna preduzeća, ali i privatna lica. Akcenat je bačen na razvoj društvenog sektora poljoprivrede. Na sednici 8. oktobra 1960. zaključeno je da se poljoprivreda sastoji iz privatnog i društvenog sektora i da se još ne zna kako komora treba da se postavi (IAL, SPŠK, F1). Na sastanku Poljoprivredne komore jedan inženjer je bio mišljenja da se seme i oprema zbog manjka trebaju obezbediti samo za socijalistički sektor, dok ne bi trebalo da se daju privatnom sektoru jer se njegove potrebe ne znaju (IAL, SPŠK, F1). Zaključak na jednoj od sednica komore bilo je da ona još nije dorasla izazovima poljoprivrede i da se mnogi nisu snašli na svojim pozicijama u komori, a u samoj komori nije bilo ni jednog inženjera za šumarstvo (IAL, SPŠK, F1). Poljoprivredna komora u suštini nije imala uticajno mesto u poljoprivredi.

Glavni pravac razvoja voćarstva u srezu trebalo je da bude proizvodnja šljive, koja je trebalo da povratu ono mesto koje je imala dvadesetak godina ranije. Najviše stručnjaka u voćarstvu bilo je stručno baš za proizvodnju šljiva. Komora je predlagala da se stvore i novi zasadi oraha, posebno u Medveđi, gde je teren ocenjen kao idealan za ovu voćku. Razlog zbog čega je orah bio izabran je taj da on nije predstavljao skupu investiciju, a nije ni bilo potrebno mnogo da se održava. Problemi su postojali kod žita, jer mali magacinski kapaciteti nisu bili dovoljni za smeštanje celokupne proizvodnje. Problem je bila i vlaga koja se hvatala za žito (IAL, SPŠK, F1). Višak žita dovodio je do problema, pa je tako 1961. preduzeće „Toma Kostić” i pored znatnog viška u leskovačkom srezu kupio 800 vagona žita sa strane, zbog čega je ovo preduzeće bilo kritikovano (IAL, SPŠK, F1). Kupovina žita van sreza smatrala se lošom pojavom. Postojala je praksa da seljaci sami suše svoje proizvode, prvenstveno šljive i kruške, ali je zbog manjka stručnosti kvalitet ovih proizvoda bio loš.

U 1961. glavno pitanje bilo je otkup grožđa, jer je zbog malih prinosa ove kulture ugostiteljstvo postalo vrlo zainteresovano za njegov otkup, budući da su pojedini restorani pravili vino. Znalo se da će zbog niskih prinosa te godine cena grožđa biti visoka, pa su mnoge privredne organizacije videle mogućnost da zarade. Na sednicama komore se razmatralo da li treba zabraniti ugostiteljskim radnjama da otkupljuju grožđe (IAL, SPŠK, F1). Mišljenje većine na sednicama bilo je da se treba zabraniti otkup grožđa ugostiteljskim preduzećima.

Predlagao se popis mašina u svim ZZ, a takođe je bio donet zaključak da zbog manjka mašina treba ponekada obavljati vršidbu i noću, kako bi se stvorili uslovi da se mehanizacija maksimalno koristi u proizvodnji (IAL, SPŠK, F1). Problem terena je takođe bio izražen, budući da je zbog krčenja šuma došlo do erozije zemljišta u Grdeličkoj klisuri, pa se predlagalo podizanje novih stabala kako bi se sprečio ovaj proces. Kod malina je problem terena bio uočljiviji. Tako je 10 ha zemlje u Boljarima davalo jedva 300 kg, a u Šišavi svega 3 ha davalo je 4 tone malina (IAL, SPŠK, F1). Razbacani voćnjaci su bili još jedan nedostatak poljoprivrede, pa je komora predlagala bolje organizovanje. Ipak, sama činjenica da je ova komora radila svega dve godine dovodi do zaključka da ona nije imala mnogo vremena da se aktivnije pozabavi ovim problemima. Kada je formirana jedinstvena Privredna komora, poljoprivreda je birala tri člana Upravnog odbora.

Privredna reforma i formiranje jedinstvene komore

Zahvaljujući uspešnim reformama do 1961. godine, Jugoslavija je ostvarila najveći rast proizvodnje u periodu 1956-1961, što je period koji se smatra „zlatnim dobom” jugoslovenskog decentralizma (Kežić 2017: 14, 15). Upravo u tom periodu zabeležena je veća delatnost privrednih komora i njihovo značajnije mesto u privređivanju. Nakon Drugog petogodišnjeg plana u FNRJ je sprovedena reforma koja je dala slabe i kontradiktorne rezultate u privredi. Cilj reforme 1961. bilo je stvaranje neke vrste liberalnog tržišta, uz konkurenciju među preduzećima, a da sa druge strane ostane socijalistički planski sistem. Ovakav pokušaj doveo je do negativnog stanja, jer privreda u tom trenutku nije

bila ni socijalistička, ni kapitalistička, već je stvoreno „neprirodno” stanje (Kežić 2017: 19). Razlog za ovu privrednu reformu bila je želja da se smanji spoljnotrgovinski deficit FNRJ i da se otvori tržište (Kežić 2017: 15).

Ovom reformom komune i preduzeća je trebalo da postanu samostalnija, što je dovelo do većih izdataka za plate, pa se pojavila inflacija, a u isto vreme veći stepen samouprave rezultirao je „ekonomskim nacionalizmom” na nivou sreza, jer se svaki srez trudio da forsira svoju proizvodnju i da smanji uvoz iz drugih srezova, što je u znatno većoj meri bilo prisutno i na nivou republike. Ovakva negativna pojava dovela je do razjedinjavanja jugoslovenske privrede (Kežić 2017: 16, 17). Inflacija koja je tada bila prisutna u FNRJ uticala je i na leskovačku privredu, pa je na sednicama Trgovinske komore 1962. bilo reči o velikim maržama i o problemu povećanih cena, na šta su trgovinska preduzeća odgovarala da se to dešava zbog zakupnine i većih poreza koje su propisivali NO. Zato je od opština traženo smanjenje poreza za trgovinu (IAL, TKS, K11, F1). Pojedina preduzeća su zbog krize tražila da im se članarina umanji sa 1.5% na 0.75% od prometa, a trgovinskom preduzeću „Duvan” je to i odobreno (IAL, TKS, K11, F3).

Nakon što je privreda FNRJ dostigla znatno viši stepen nego na početku uvođenja socijalizma, odlučeno je da se ukine sistem granskih komora, jer je on za veću privredu bio ocenjen kao nepraktičan i skup. Odluka o formiranju jedinstvenih Privrednih komora na nivoima sreza, republike i federacije usledila je sredinom 1962. donošenjem Zakona o obrazovanju jedinstvenih privrednih komora (Pavličević i Jevtić 2008: 311, 312). Prateći dešavanja na nivou federacije, jedinstvena Privredna komora sreza Leskovac formirana je spajanjem granskih komora iste 1962. godine. Dotadašnje komore pretvorene su u sekcije zadužene za različite grane privrede. Cilj formiranja jedinstvenih privrednih komora na nivou sreza bilo je da se celokupna sreska privreda objedini u jednoj ustanovi. Veliki broj radnika u dotadašnjim granskim komorama je prešao da radi u Privrednoj komori. Prvi predsednik komore bio je Vladimir Mitić, a sekretar Živojin Grebenarević (IAL, PKS, K1, F1).

Novo usmerenje u razvoju privrede trebalo je da bude kooperacija, koja je označena kao glavni cilj novih reformi. Ona je pružala svakom proiz-

vođaču pristup mašinama kojih je bilo u velikom manjku. Tako je udeo mašina u ovom periodu bio 25%, dok je za 1963. planirano učešće od 50% (IAL, PKS, K1, F1). Ugovaranje proizvođača u kooperaciju se odvijalo u četiri faze: zakup, kreditiranje reprodukcijonog materijala, zamena semena i servisiranje proizvoda. Najviše kooperanata bilo je među poljoprivrednicima sa posedom od 3 ha do 5 ha, jer oni nisu mogli više da oru pomoću stoke, a nisu imali dovoljne prihode da kupe potrebnu mehanizaciju. Posednici parcela do 2 ha većinom nisu ulazili u kooperaciju jer su iz svoje delatnosti imali male prihode, a često im je to bila sekundarna delatnost, dok su sa druge strane vlasnici parcela sa više od 5 ha bili dovoljno imućni da mimo zadruga nabave mašine. Kooperacija je svakako pružala određenu sigurnost proizvođaču. Ipak, u ovom periodu dugovi u kooperaciji su iznosili oko 100 miliona dinara (IAL, PKS, K1, F1).

Privredna komora je nasledila problem računovodstva zadruga, koja ili nisu postojala, ili su radnici u računovodstvu bili loši i nisu mogli da odgovore na traženja Privredne komore o dostavljanju izveštaja o poslovanju, a često su pri izradi istih pravili greške.

Privredna komora nastavila je da radi kao jedinstvena organizacija u privredi koja se susretala sa mnogim problemima iz perioda granskih komora. Istovremeno sa stvaranjem Privredne komore sreza Leskovac, grad Vranje je pripojen leskovačkom srezu od 1. januara 1963. u sklopu reorganizacije srezova u NRS, čime se nadležnost leskovačke Privredne komore prenela i na to područje.

Diskusija

Problemi sa kojima su se privredne komore susretale u leskovačkom srezu bili su odlika područja koje je slabo razvijeno, a u kojem se intenzivno sprovodio proces industrijalizacije, i postojali su praktično tokom čitavog istraživačkog perioda. Jedan od glavnih zadataka komora, stvaranje stručnog kadra, odvijao se istovremeno uz proces ideološkog podizanja novih radnika. Cilj nije bilo samo osposobiti učenika u privredi, već i ideološki formirati njegovu ličnost u skladu sa komunističkom ideologijom. Što se tiče kvaliteta učenika u privredi, on je tokom čitavog ovog perioda bio slab, pa se može zaključiti da su

u stvari ovaj deo školstva činili najlošiji đaci, iako su bili pripremani da postanu nova okosnica radničke klase. Nekadašnji predsednik Sindikalnog veća u Leskovcu, a i sam svojevremeno učenik u privredi, Dragomir Videnović, smatra da je stručnost samih upošljenika komora u ovom periodu bila praktično na granici pismenosti. Prema njemu komora jeste imala uticaj na privredu, a njihov glavni zadatak bilo je povezivanje privrede i stvaranje većih preduzeća od malih celina.

Komore su dale veliki tehnički doprinos privrednim organizacijama, posebno kada je reč o izradi pravilnika o raspodeli dohotka, što je komora često radila ako određena privredna organizacija nema odgovarajućeg knjigovođu. Zanatstvo je od svih grana bilo u ovom periodu najagilnije i prvo se organizovalo, što se može povezati sa samom potrebom da se ova grana u kojoj se zadržalo privatno vlasništvo, ujedini zarad zaštite svojih interesa u novom sistemu koji je više podsticao društveni sektor. Zapaža se veliki skok u aktivnostima svih komora u vreme Drugog petogodišnjeg plana, što se može povezati sa samom prirodom ovog plana, koji nije favorizovao tešku industriju kao Prvi.

Ideološka pozadina u radu pojedinih komora, pre svega Zanatske i Ugostiteljske, je vidljiva. U Zanatskoj komori najviše se razmatralo o mogućnostima razvoja socijalističkog sektora, a sama činjenica da je jedno vreme u Upravnom odboru Zanatske komore sedelo 10 predstavnika socijalističkog sektora naspram 5 iz privatnog, govori o politici komore prema dva različita sektora. Ugostiteljska komora je štitila interese socijalističkog sektora u odnosu na privatni.

Autoritet komora nije bio veliki, hroničan problem neplaćanja komorskog doprinosa tokom čitavog ovog perioda, ne samo u zanatstvu, već i u trgovini, govori da se komora nije u potpunosti dobro postavila u privredi svojim autoritetom. S druge strane, poljoprivreda nije mnogo izašla iz okvira zadružnih organizacija koje su i dalje bile najznačajnije u pružanju tehničke i pravne pomoći zadrugama. Najveću pomoć koju je Biro za unapređenje poljoprivrede pružio bila je izrada elaborata i investicionih planova za zemljaradničke zadruga. Komora je takođe predlagala nove mogućnosti u razvoju poljoprivrede, kao što je podizanje novih kultura i pronalaženje plodnog zemljišta.

Zaključak

Privredne komore u granskom periodu nisu bile „nemi” posmatrač promena, već su aktivno učestvovala u sprovođenju reformi. Tehnička pomoć koju su pružile privrednim organizacijama, posebno kada je reč o izradi pravilnika o raspodeli dohotka, je veoma značajna. Period kada su komore bile najaktivnije, 1957-1961. se poklapa sa sprovođenjem Drugog petogodišnjeg plana u FNRJ i nastavkom decentralizacije u društvenom životu. Velika pomoć privrednim subjektima komora je pružila kroz izradu privrednih planova i investicionih programa u poljoprivredi. Ipak, finansijska pomoć koju su komore pružile kroz subvencije i kredite je bila skromna, a autoritet komora nije bio na zavidnom nivou. Ideologija je igrala važnu ulogu u radu komora, posebno Zanatske. Privredne komore su pratile dešavanja u privredi na nivou FNRJ i njihova delatnost bila je potpuno u skladu sa privrednom politikom FNRJ, ali nasleđeni problemi, slaba ulaganja i ratna razaranja su bila glavni činioci da privreda leskovačkog sreza ne spada u razvijene u NR Srbiji.

Izvori i literatura

Izvori

IAL, SZKK – Istorijski arhiv Leskovac, Sreska Zanatsko-komunalna komora

IAL, TKS – Istorijski arhiv Leskovac, Trgovinska komora sreza

IAL, UKS – Istorijski arhiv Leskovac, Ugostiteljska komora sreza

IAL, BUPP – Istorijski arhiv Leskovac, Biro za unapređenje poljoprivrede

IAL, SPŠK – Istorijski arhiv Leskovac, Sreska poljoprivredno-šumarska komora

IAL, PKS – Istorijski arhiv Leskovac, Privredna komora sreza

(Oznake u tekstu: K – kutija, F – fascikla)

Literatura

Dimitrijević S. 1952. *Gradska privreda starog Leskovca*. Leskovac: Napredak

Dobrivojević I. 2013. Najbednija dečija sudbina. Život učenika u privredi Jugoslavije 1945-1965. *Istorija 20. veka*, 1/2013: 181.

Kežić D. 2017. Političke posledice ekonomskih reformi 60-ih godina u SFRJ. Od dezintegracije ekonomskog sistema do konfederalizacije Jugoslavije (1961-1971). *Tokovi istorije*, 2/2017: 11.

Marković Lj. 1962. *Ekonomska politika FNRJ*. Beograd: Rad

Pavličević M., Jevtić R. 2008. *Privredna komora Srbije 1857-2007*. Beograd: Privredna komora Srbije

Pavlović M., Trajković V. 1995. *Savezničko bombardovanje Leskovca 1944. – studija i dokumenti*. Leskovac: Narodni muzej

Petranović B. 1980. *Istorija Jugoslavije 1918-1978*. Beograd: Nolit

Stojković Ž., Kražić N. 2006. *Zanatstvo Leskovca 2 1945-1995*. Leskovac: Istorijski arhiv

Milan Milenković

The role of Chambers of Economy in the Afterwar Development of Leskovac County 1945-1962

In 1945 Second World War ended with Yugoslav partisans liberating Yugoslavia and establishing communist economic policies. A new economic system had to be established in all parts of Yugoslavia, but there were problems, such as implementing new economic policies because of the high rate of illiteracy. This work shows the activities of Chambers in the economy of Leskovac county until the formation of an united Chamber of economy in Leskovac county. Research has shown that Chambers functioned with a lack of authority and financial resources. The Chambers were successful in regulating competition between the economic subjects and in implementing investments which were funded by the Republic. Nevertheless, Leskovac county remained one of the least developed counties in the Peoples Republic of Serbia. 